

Liittoutuneiden sodanaikaiset konferenssit

Saksaa ja Japania vastaan taistellut suuri liittokunta, Yhdistyneet Kansakunnat, kykeni sodan aikana säilyttämään yhtenäisyytensä verraten hyvin ja sopimaan yhteisestä sotastrategiasta. Konferensseissa ja niiden valmistelukouksissa yhteistyö sujui ja tuotti tarvittavia päätöksiä tilapäisistä erimielisyyksistä huolimatta siinä määrin, ettei ollut aihetta ennustella yhteistyölle pikaista loppua. Suurvaltajohtajien keskinäiset jännitykset oli verraten helppo vielä pitää piilossa, kun yhteisen vihollisen kukistuminen oli jo käsillä.

Sodanaikaiset liittoutuneet pitivät keskenään yhteyttä henkilökohtaisilla tapaamisilla, kirjeillä ja lähettiläiden välityksellä. Työryhmät ja komiteat valmistelivat asioita suurvaltajohtajien kokouksissa päätettäviksi. Joulukuun 1941 ja kesän 1945 välillä Yhdysvaltojen presidentti osallistui Englannin pääministerin kanssa yhteensä kymmeneen kokoukseen, joista kolmeen tuli mukaan myös Neuvostoliiton johtaja Josif Stalin. Nuo ”kolmen suuren” konferenssit Teheranissa, Jaltassa ja Potsdamissa olivat ylivoimaisesti tärkeimmät koko liittokuntaa koskevat päätöksentekotilaisuudet, ja niistä annettiin myös tiedoksi julkilausumia.

Syyskuussa 1943 perustettiin Euroopan neuvoo-antava komissio (European Advisory Commission = EAC) valmistelemaan kolmen suurvallan keskeisiä sopimuksia vihollismaiden kohtelusta. EAC:lla tuli olemaan merkittävä rooli nimenomaan Saksan miehitysvyöhykkeiden ja miehityspolitiikan määrittelyssä, ja samoja periaatteita voitiin soveltaa myös Saksan liittolaismaiden aselepo- ja rauhansopimuksiin. Mitään poliittista valtaa sillä ei kuitenkaan ollut, vaan esille tulleet kiistakysymykset jätettiin suurvaltajohtajien keskenään ratkottaviksi.

Franklin Roosevelt, Winston Churchill ja Josif Stalin tapasivat ensi kerran Teheranin konferenssissa, joka pidettiin 28.11. - 1.12.1943. Tärkeimmät päätökset silloin koskivat sotatoimia Saksaa vastaan vuonna 1944, mihin kuului olennaisena länsiliittoutuneiden lupaus maihinnoususta Kanaalin yli Ranskaan. Neuvostoliitto puolestaan lupasi siihen liittyen sitoa Saksan voimia hyökkäyksellä idästä. Periaatteessa hyväksyttiin myös Neuvostoliiton tekemät esitykset rajajärjestelyiksi Itä- ja Keski-Euroopassa. Teheranin konferenssia voidaan pitää sekä sodan kulun että sodanjälkeisten järjestelyjen kannalta kaikkein tärkeimpänä ”kolmen suuren” tapaamisena, ja se sujui lopulta hyvässä yhteisymmärryksessä.

Teheranissa tuli ilmi, kuinka maailman valtasuhteet olivat ratkaisevasti muuttuneet. Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton johtajat sopivat monesta asiasta kahdestaan ottamatta kovinkaan paljon huomioon viimeisen eurooppalaisen maailmanvallan, Ison-Britannian, pääministerin kantaa. Briteille Välimeri ja yhteydet Intiaan olivat edelleen tärkeitä, ja Churchill oli kovasti yrittänyt suunnata suurhyökkäystä Balkanille saadakseen sinne jalansijaa ennen Neuvostoliiton joukkojen tuloa. Roosevelt ei siihen suostunut vaan Stalinin toivomusta myötäillen sai aikaan päätöksen maihinnoususta Kanaalin yli Ranskaan. Päätöksen taustalla oli vahvasti painamassa myös Yhdysvaltojen sotilasjohdon kanta, jonka mukaisesti vaadittiin maihinnousua läntiseen Eurooppaan ja kieltäydyttiin voimien jakamisesta Välimeren suunnalle.

Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian johtajat tapasivat syyskuussa Kanadan Quebecissa. Neuvottelut koskivat ensi sijassa sotatoimien jatkumahdollisuuksia, mutta myös Saksan sodanjälkeiseen kohteluun muodostettiin yhteistä kantaa. Lisäksi esillä oli kysymys Yhdysvaltojen taloudellisen avun ja materiaali- ja palvelusjatkamisesta Lend-Lease -

ohjelman puitteissa. Saksalle kaavailtiin sodan jälkeen kovaa kohtelua, jossa teollisuuden purkamisen ja sotakorvauksien ottaminen oli keskeisellä sijalla.

Liittoutuneiden johtajien, "kolmen suuren", kokoontuessa konferenssiin Krimille Jaltaan helmikuun alussa 1945 oli Neuvostoliiton tammikuun puolivälissä alkanut suurhyökkäys juuri edennyt Oderille, 60 kilometrin päähän Berliinistä. Näytti jopa siltä, että puna-armeija olisi kohta Saksan pääkaupungissa. Tämä tarjosi konferenssin isännälle Josif Stalinille edullisen neuvottelujen lähtökohdan. Toisaalta Yhdysvaltojen presidentti Roosevelt oli sairauden heikentämä, eikä Englannin pääministerillä Winston Churchillillä ollut riittävästi voimaa takanaan.

Jaltan konferenssissa päätöksenteko noudatteli paljolti jo Teheranissa vuonna 1943 sovittuja periaatteita ja käytäntöjä. Vaikka neuvotteluissa istuttiin pyöreässä pöydässä, Rooseveltille oli aina varattu rooli puheenjohtajana. Hän joutui usein toimimaan myös moderaattorina Stalinin ja Churchillin välisessä sananvaihdossa.

Stalin sai konferenssin kuluessa hyväksytyksi kantansa Itä-Euroopan valtiollisiin rajajärjestelyihin paljolti siitä syystä, että venäläiset jo miehittivät noita alueita lähes kokonaan, ja Romanian ja Suomen aseleposopimukset sisälsivät myös rauhansopimuksiin tulevat rajojen määritykset. Puolan rajojen siirto 200 km länteen tuli periaatteessa hyväksytyksi samoin kuin Baltian maiden kuuluminen Neuvostoliittoon, joskaan täsmällisiä ja sitovia sopimuksia ei vielä tehty.

Konferenssin päätteeksi suurvaltajohtajat antoivat 11. helmikuuta vapautetun Euroopan julistuksen. Kolme suurvaltaa sitoutuivat siinä jatkamaan yhteistyötä Euroopan järjestyksen ja jälleenrakennuksen turvaamiseksi, natsismin ja fasismin jäänteiden tuhoamiseksi sekä demokratian lujittamiseksi Atlantin ja Yhdistyneiden Kansakuntien julistuksien periaatteilla.

Jaltan konferenssi jäi sodanaikaisten suurvaltajohtajien viimeiseksi yhteiseksi tapaamiseksi, sillä Roosevelt kuoli 12. huhtikuuta. Konferenssissa päätetyistä asioista pahiten avoimeksi jäi kysymys Puolaan perustettavasta laajapohjaisesta kansallisen yhtenäisyyden hallituksesta. Tuota ongelmaa Roosevelt ei ehtinyt ratkaista, mutta sen sijaan toimet YK:n perustamiseksi etenivät suunnitellulla tavalla.

Suurvaltajohtajien tapaamisella Jaltassa tuli olemaan suuri symboliarvo Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton saavuttaman julkisen yhteisymmärryksen kannalta. Toisen maailmansodan loppuvaiheissa ja heti sodan päättymisen jälkeen toteutettuja järjestelyjä erityisesti Itä-Euroopassa onkin kutsuttu "Jaltan järjestykseksi" riippumatta siitä, missä ja milloin siihen liittyneet päätökset todella tehtiin. Useimmat sodanjälkeistä maailmaa muokanneet ratkaisut nimittäin päätettiin muualla kuin Jaltan konferenssissa, mutta se oli julistuksineen hyvin julkinen tapahtuma.

Kohta sodan jälkeen pidetyssä Potsdamin konferenssissa 17.7. - 2.8.1945 Yhdysvaltoja edusti presidentti Harry S. Truman, joka suhtautui Neuvostoliittoon ja Staliniin tuntuvasti viileämmin kuin edeltäjänsä. Englannin pääministeri vaihtui kesken konferenssin, kun Winston Churchill hävittyään vaalit joutui luovuttamaan paikkansa työväenpuolueen johtajalle Clement Attleelle.

Potsdamin konferenssi jäi "kolmen suuren" tapaamisten sarjan viimeiseksi. Sen aikana tehtiin Yhdysvalloissa ensimmäisen atomipommin koeräjäytys, ja Japani alkoi taipua antautumiseen. Yhteisten vastustajien kadotessa heikkeni myös tarve jatkaa yhteistoimintaa ja piilotella erimielisyyksiä. Potsdamissa päätettiin perustaa viiden

suurvallan (Yhdysvallat, Iso-Britannia, Neuvostoliitto, Ranska ja Kiina) ulkoministerien neuvosto valmistelemaan rauhansopimuksia.

Lähteet: Polvinen, Jaltasta Pariisiin rauhaan (1981), s. 9-16, Jonathan Fenby, Alliance (2006), W.R. Smyser, From Yalta to Berlin. The Cold War Struggle over Germany (1999), s. 5 – 26. Andrew Rawson, Organizing Victory. The War Conferences 1941-45 (The History Press, 2013), Robin Edmonds, The Big Three (Penguin, 1992) ja Pekka Visuri, Paasikiven Suomi suurvaltojen puristuksessa 1944-1947 (Docendo, 2017).
Internetissä: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_World_War_II_conferences.